

kennis van Bossche verschijnselen kan verdiepen. Uit familie-overlevering weet ik dat de grootvader van mijn partner het beroep van edelsmid in Den Bosch uitoefende, doch in de jaren dertig werkloos was. Na enig zoeken (een zakenindex ontbreekt!) ontdekte ik op bladzijde 316 dat de goud- en zilversmederij in 1930 inderdaad een belangrijke bedrijfstak was en op bladzijde 333 dat B&W in 1922 steun gaven aan werkloze goudsmeden. Ook weet ik door een eenmalig bezoek aan de Sint-Jan dat er in Den Bosch een nogal curieuze vorm van Mariaverering bestaat. Onze Zoete Lieve Vrouwe kon ik wel via de index vinden. In het exuberante laatste hoofdstuk van Rooijackers leren wij op bladzijde 411 en 412 dat de verering van haar beeld dateert uit de veertiende eeuw en dat die verering later veel spotlust van protestanten opriep. In eerdere hoofdstukken (241-242 en 250) hadden wij al kunnen vernemen dat haar beeld bij het herstel van de Bossche bisschopszetel in 1853 terugkwam uit Brussel, waar het blijkbaar tot dan toe verbleef; en verder op bladzijde 382 dat de verering van dit beeld in de eerste helft van deze eeuw door de geestelijkheid sterk werd gepropageerd en uitgebreid, en in 1953 — letterlijk — in een nieuw jasje gestoken.

Deze willekeurige voorbeelden maken duidelijk dat het boek geen afgeronde, laat staan chronologische verhalen over bepaalde typische Bossche verschijnselen geeft. De Bossche geschiedenis wordt verteld aan de hand van algemene noties als 'de economische structuur', 'godsdienst en cultuur', 'de ruimtelijke orde', et cetera. Sommige auteurs slagen erin om het typische van Den Bosch in hun verhaal te verwerken, anderen plaatsen de Bossche ontwikkelingen zo nadrukkelijk in het kader van algemene processen als 'de industrialisatie' of 'de groei van de eenheidsstaat', dat bij wijze van spreken voor Den Bosch iedere andere middelgrote provinciestad zou kunnen worden gelezen. Ik kon mij niet aan de indruk onttrekken dat bij deze auteurs een didactisch en educatief doel voorop stond: de stadsgeschiedenis lijkt dan meer een instrument om de lezer in te wijden in deze algemene processen dan in de concrete ontwikkelingen in de stad zelf. Het meer aangehaalde slothoofdstuk van Rooijackers is hiervan misschien het duidelijkste voorbeeld. Het boek was voor de niet-historicus hanteerbaarder geworden, als er in het strakke compositieschema ruimte was gecreëerd om bepaalde typische Bossche zaken diachronisch uit te diepen (enkele willekeurige suggesties: de geschiedenis van de godshuizen, de Sint-Jan, de Mariaverering, de sigarenindustrie, Den Bosch en het water).

Misschien vindt de 'gewone' lezer wat weinig feiten en verhalen, met enige moeite kan hij of zij wel veel leren over zijn of haar stad. Hoewel de stijl nergens gemakkelijk of populair is, zijn de redacteurs erin geslaagd een helder en leesbaar boek te produceren. Er is geen noodzaak om het van A tot Z te lezen; men kan er goed in bladeren en af en toe een hoofdstuk of passage tot zich nemen. Ook de uitvoering met vele goed gekozen illustraties is aantrekkelijk. Wat dit betreft is deze stadsgeschiedenis zonder meer navolgenswaardig. Of het *überhaupt* mogelijk is aan de hierbovengenoemde bezwaren tegemoet te komen, moet de praktijk van de geschiedschrijving van andere steden leren. Naar ik heb vernomen is een van de redacteurs van dit boek — Maarten Prak — ook betrokken bij de voorbereidingen van zo'n project voor Amsterdam. Dat zal een aardige *test case* worden.

Ad Knotter

K. Groeneboer, ed., *Koloniale taalpolitiek in Oost en West. Nederlands-Indië, Suriname, Nederlandse Antillen en Aruba* (Amsterdam: Amsterdam university press, 1997, 304 biz., f49,50, ISBN 90 5456 261 3).

Deze bundel is de neerslag van een in 1994 in Leiden gehouden studiedag over de Nederlandse

koloniale taalpolitiek. De bestudering van de koloniale taalpolitiek is in Nederland nog betrekkelijk nieuw. *Koloniale taalpolitiek in Oost en West* weerspiegelt de toegenomen belangstelling voor taalpolitiek, (historische) taalsociologie, onderwijsgeschiedenis en, in het algemeen, de verhouding tussen taal en macht in een koloniale context. Die koloniale context is in dit geval het Nederlandse overzeese rijk in de negentiende en twintigste eeuw: Nederlands-Indië, Suriname, de Nederlandse Antillen en Aruba. De periode daarvoor, alsmede oudere koloniën, zoals Ceylon en de Kaapkolonie, zijn buiten beschouwing gelaten. Dat is wel terecht, want in de compagniesperiode was van een taalpolitiek eigenlijk geen sprake. Van de elf bijdragen aan de bundel gaan er zeven over Indonesië, twee over Suriname en twee over de Nederlandse Antillen en Aruba.

Als bindende factor in de bundel fungeert natuurlijk de plaats van het Nederlands in de koloniën. Het gebruik van het Nederlands als de officiële bestuurstaal maakte een zekere verspreiding ervan onder de bevolking noodzakelijk. Vanaf omstreeks 1860 begon het Nederlands in het onderwijs aan inheemse kinderen een plaats in te nemen. Alleen al vanwege de bevolkingsgrootte en de geografische omvang zou het Nederlands in Suriname en de Nederlandse Antillen onder de inwoners een veel grotere verspreiding gaan kennen. In Nederlands-Indië beheerste in 1940 zo'n 2% van de bevolking (ongeveer 1,3 miljoen mensen) het Nederlands actief of passief. Het Nederlands was de taal van het bestuurlijke en economische leven, maar kreeg nooit de functie van algemene verkeerstaal. Vanaf de jaren 1920 werd in Nederlands-Indië een tweesporenbeleid gevoerd. Onder de inheemse maatschappelijke bovenlaag nam de vraag naar het Nederlands als 'weg tot het Westen' (Kees Groeneboer) al decennialang toe, maar de Indische regering liet slechts Nederlandstalig onderwijs geven voor zover dat volgens haar sociaal-economisch noodzakelijk was. Als algemene verkeerstaal werd het Maleis ontwikkeld. Dit paste volgens H. Maier in de ontwikkeling van de Indische samenleving van een kastenstelsel naar een heterogene maatschappij op basis van ras. Bestuur, alfabetisering, onderwijs en boekdrukkunst droegen bij aan de unificatie van Nederlands-Indië. De ontwikkeling van een standaard-Maleis speelde daarin een belangrijke rol. Al omstreeks 1860 deed zich daaraan (alsmede aan standaardisering van talen als het Javaans en het Soendanees) een sterke behoefte gevoelen, maar de standaard werd pas in het eerste decennium van de twintigste eeuw vastgesteld door de taalgeleerde Ch. A. van Ophuysen. Het 'Van Ophuysen-Maleis', dat gebaseerd was op het geschreven Maleis van de Riau-archipel, werd echter buiten het onderwijs geen groot succes. Aan de verbreiding van het standaard-Maleis droeg het Kantoor voor volkslectuur of Balai poestaka veel bij. Balai poestaka beïnvloedde niet alleen de verhouding van het Maleis tot andere inheemse talen, maar ook de modernisering van de Maleise taal en literatuur. In 1928 kozen de Indonesische nationalistenvoor het Maleis als eenheidstaal. Tegelijkertijd raakte het Nederlands steeds verder verspreid. Mede daardoor werd, zoals C. Fasseur opmerkt, de Nederlandse bestuursambtenaar op den duur overbodig. De verwaarlozing van de talenstudie in diens opleiding, door groeiende nadruk op economie en recht, had daartoe overigens het hare bijgedragen.

In Suriname werd vanaf de invoering van de leerplicht in 1876 een neerlandocentrische politiek gevoerd. Vooral het Sranan (vroeger Neger-Engels genoemd) werd daarvan het slachtoffer, al bleef dit als mondelinge omgangstaal fungeren. In Suriname is inmiddels volgens L. Gobardhan-Rambocus een situatie ontstaan van stabiele meertaligheid. Ook op de Nederlandse Antillen en Aruba blijft het Nederlands vooralsnog de enige officiële taal. Op de Benedenwindse Eilanden blijft de verhouding tussen het Nederlands en het Papiaments problematisch. In de huidige situatie is, aldus W. Rutgers, een tweesporenbeleid nodig. Opvallend is overigens hoe laat de belangstelling van overheidswege voor de inheemse talen in de West is opgekomen, vergeleken met Nederlands-Indië. Ook op ander terrein blijken vergelijkingen wel mogelijk, hoe gevaarlijk die ook zijn vanwege de enorme verschillen in grootte tussen de West en de Oost.

Daarmee is echter meteen het grootste probleem van deze bundel aangestipt. De diverse bijdragen zijn niet altijd even goed op elkaar afgestemd. Dat zou nog niet zo'n punt zijn, als de bundel een algemene conclusie had bevat waarin de thema's van de diverse artikelen met elkaar in verband zouden zijn gebracht. Die ontbreekt echter. Een totaaloverzicht van de stand van zaken op dit jonge onderzoeksterrein zou welkom zijn geweest. Met name het beeld van de studie van de regio'talen in de voormalige Nederlandse koloniën is nog erg verbrokkeld. De samensteller van de bundel heeft hier een kans laten liggen. De bundel is daardoor niet meer geworden dan een inventarisatie van onderzoek op dit gebied. Een boeiende inventarisatie, dat wel.

A. P. Taselaar

MIDDELEEUWEN

J. van Herwaarden, e. a., ed., *Geschiedenis van Dordrecht tot 1572* (Geschiedenis van Dordrecht 1; Hilversum: Verloren, Dordrecht: Gemeentearchief, 1996, 416 blz., f85,-, ISBN 90 6550 600 4 (I), ISBN 90 6550 603 9 (set 3 delen)).

Zoals voor vele steden stond tot voor kort in het geval van Dordrecht, de eerste stad van Holland tijdens de Middeleeuwen, 'slechts' een historische monografie van de hand van de gemeentearchivaris J. L. van Dalen (uit de jaren 1931-1933) ter beschikking. Dergelijke eenmansinitiatieven, die uitingen van een positivistisch geloof in de kenbaarheid der dingen, zijn nu uiteraard niet meer mogelijk: de toename en versnippering van het historisch bedrijf verhinderen dat een persoon nog in staat wordt geacht de complexe totale geschiedenis van een stad, streek of land door verschillende historische periodes heen, gaande van het 'ontstaan' tot de hedendaagse tijd, te beheersen. Teamwerk, daar komt het op aan en dan is het maar te hopen dat uit de gemeenschappelijke inzet nog enige polyfonie opklinkt. Dit lijkt in het geval van deze stadsgeschiedenis van Dordrecht aardig gelukt te zijn. In dit eerste van drie boeken (deel twee zal de periode tot 1813 behandelen, het laatste deel de 'hedendaagse' periode) komt de cruciale middeleeuwse periode aan bod; ze eindigt, terecht, met de eerste vrije Statenvergadering van de Staten van Holland, die in 1572 in het Dordtse augustijnenklooster plaats vond. De gehele opzet is, zo wordt door een 'ten geleide' van de Dordtse burgemeester duidelijk, door de stad meegefinancierd en mogelijk gemaakt, een na te volgen voorbeeld. Dit heeft wel als gevolg dat het boek bij herhaling schippert tussen een opengooien naar een breed publiek van wat over de Dordtse geschiedenis bekend is en een strikt wetenschappelijk aflijnen van de beschikbare kennis en lacunes met betrekking tot het middeleeuwse Dordrecht. Door zowel de leek als de specialist te willen aanspreken, wisselt de toon van het werk nogal eens. Bovendien schrijft elke auteur, gelukkig maar, met een eigen stijl, wat bij een systematische lectuur van voor naar achter wel opvalt, zonder noodzakelijkerwijs te storen. Maar het levert wel ongelijke hoofdstukken op, in die zin dat niet elkeen van de auteurs even synthetiserend te werk gaat. Deze auteurs zijn Dick de Boer voor de sociaal-economisch georiënteerde hoofdstukken, Fred van Kan over de politieke elite, Gerrit Verhoeven over de kerkelijke en religieuze aspecten en Jan van Herwaarden over de algemene politieke geschiedenis, de ontwikkeling van de instellingen en de rechtspraak. Laatstgenoemde stond ook in voor de eindredactie van dit deel. Voor bepaalde deelaspecten staan uiteraard meer voorbereidende studies ter beschikking dan voor andere. Dat de auteurs bij de voorbereiding van het boek op een schare van vrijwilligers hebben kunnen rekenen, die in het Dordtse stadsarchief onbekende informatie hebben bij elkaar